

MLADÍ EURÓPAN MLADÍ EURÓPANIA A EURÓPANKY BEZ HRANÍC

MIROSLAVA HLINČÍKOVÁ A MARTINA SEKULOVÁ

INŠTITÚT PRE VEREJNÉ OTÁZKY, NOVEMBER 2012

ÚVOD

Predložená publikácia predstavuje výsledky kvalitatívneho výskumu *Mladí Európania a Európanky bez hraníc*, ktorý bol realizovaný v rámci výskumu IUVENTY – Slovenského inštitútu mládeže¹. Výskum sa zameriaval na migračnú skúsenosť mladých ľudí zo Slovenska a ich reflexiu kultúrnej diverzity a identity, pričom bol jeho komplementárnou súčasťou aj dôraz na migračnú skúsenosť a jej vplyv na identitu mladých ľudí a ich postoje k „iným“.

Súčasný spôsob života a životné dráhy mladých ľudí sú v úzkom súvisi s cestovaním a to nielen v podobe turizmu či dovolenkovania, ale aj z pohľadu dlhodobjších pobytov v rôznych krajinách sveta. V súčasnom diskurze je považovaná skúsenosť s pobytom v zahraničí za obohacujúcu, rozširujúcu balík zručností a skúseností na rovine intelektuálnej, psychologickkej či sociálnej. V kontexte identity či občianskej participácie navyše skúsenosť s pobytom v zahraničí prispieva k uvedomeniu si politickej či postojovej dimenzie. Publikácia *Mladí Európania a Európanky bez hraníc* sumarizuje zistenia zozbierané prostredníctvom skupinových diskusií ako aj individuálnych hĺbkových rozhovorov, ktoré sme nazvali „migračnými príbehmi“. Každý migračný príbeh má svoje jedinečné súvislosti, príčiny a podoby. Migračnú skúsenosť je z dôvodu množstva faktorov ovplyvňujúcich jej smer a priebeh zložité zovšeobecňovať, z tohto dôvodu považujeme príbeh jednotlivca za mimoriadne dôležitý. I preto publikácia predstavuje aj vybrané migračné príbehy a konkrétne výpovede mladých ľudí s cieľom ukázať hĺbku, šírku a podobu skúseností jednotlivca a s cieľom vtiahnuť čitateľa do ľudských príbehov.

¹ Odborným garantom výskumu bol prof. Ladislav Macháček, PhD.

METODIKA VÝSKUMU

Pre naplnenie vytýčených cieľov sme využili viaceré prístupy. Základom výskumu bola jeho kvalitatívna časť, v ktorej sme uskutočnili skupinové a individuálne rozhovory so štyridsiatimi ôsmimi mladými ľuďmi vo veku 18 – 32 rokov v období od decembra 2011 do júna 2012. K výberu tejto metódy nás viedlo poznanie, že polo-štruktúrované rozhovory umožňujú sledovať rozprávanie respondentov a respondentiek o ich skúsenostiach s vycestovaním do zahraničia a týmto spôsobom zistiť, ako mladí ľudia vnímajú samých seba, ľudí, s ktorými sa stretli a to, ako interpretujú svoj príbeh.

Celkovo sme realizovali šesť skupinových diskusií v troch rôznych regiónoch Slovenska (dve skupinové diskusie za každý (bývalý) kraj – západ, stred, východ SR). Skupinových diskusií sa zúčastnilo 32 mladých ľudí. Skupinové diskusie nám umožnili obsahovo pokryť širokú škálu tém a problémov – motiváciu mladých ľudí odísť, ich skúsenosť s pobytom v zahraničí, percepciu Slovenska mladými s novými „okuliarmi“ skúsenosti, vnímanie kultúrnej diverzity na Slovensku, vnímanie identity a Európskej únie.

Zároveň bolo realizovaných 16 individuálnych rozhovorov. Individuálne rozhovory sa zameriavali primárne na motivácie pre migráciu a očakávania, „migračný príbeh“ a proces, vrátane pracovného uplatnenia vo vzťahu ku kvalifikácii, migračnú a integračnú skúsenosť (jej pozitíva a negatíva), multikultúrne interakcie a participáciu na interkultúrnom dialógu, hodnotenie migračnej skúsenosti, zhodnotenie problémov a prínosov, vlastnej sebaidentifikácie a názorom a postojom k menšinám a migrantom na Slovensku.

Okrem samotného empirického výskumu sme sledovali i niekoľko internetových fór a webových stránok, ktoré sa zameriavali na mladých ľudí v zahraničí. Zároveň sme využívali sekundárnu analýzu dostupných štatistických údajov, skoršie realizovaných výskumov zameraných na migráciu, prieskumy verejnej mienky a koncepcných a strategických dokumentov zameraných na politiku pre mládež či štúdiu informácií a údajov týkajúcich sa podporných mechanizmov mobility mládeže.

1. MLADÍ ĽUDIA A MIGRÁCIA: DVERE SÚ OTVORENÉ

Migrácie mladých ľudí na Slovensku tvoria v súčasnosti omnoho častejší jav, ako tomu bolo v minulosti. Vstup nových členských krajín do rozšírenej EÚ v máji 2004 otvoril dovtedy nevídané nové možnosti slobody pohybu, slobody hľadania si zamestnania v západnej Európe, či nové možnosti štúdia v zahraničí. Navyše, krajiny strednej Európy, ktoré boli historicky skôr krajinami emigrácie, sa začali postupne meniť z tranzitných už aj na krajiny cieľové. Očakáva sa, že Európa bude v najbližšom období získavať nových vysoko vzdelaných, talentovaných a ambiciózných pracovníkov predovšetkým z radov kvalifikovanej a vzdelanej pracovnej sily z východnej a strednej Európy². Z rôznych empirických výskumov a štatistických dát vyplýva, že migrácia z východu na západ (z krajín východnej a strednej Európy) má vlastné špecifiká. Táto ekonomická migrácia sa odlišuje od migrácií, ktoré boli charakteristické pre západnú Európu v období ekonomického rozmachu v druhej polovici 20. storočia. Podľa A. Favella sú východoeurópski migranti v skutočnosti skôr „free movers“, voľne sa pohybujúci jednotlivci než natrvalo sa usídľujúci imigranti. V kontexte otvorených hraníc sa táto skupina zapája skôr do dočasnej alebo cyklickej a transnacionálnej migrácie.

Migračné skúsenosti mladých ľudí majú svoje špecifické súvislosti v kontexte EÚ, výnimkou ale v súčasnosti nie sú ani pobyty v iných krajinách sveta, kam sa mladí ľudia vyberajú so záujmom spoznať novú krajinu, cestovať, pracovať, pôsobiť ako dobrovoľníci či jednoducho študovať. Práve prítomnosť rôznych podporných mechanizmov na národnej i medzinárodnej úrovni a rozšírenie pracovných možností po vstupe Slovenska do Európskej únie v máji 2004 determinujú migračné stratégie. V neposlednom rade za zmenou migračných trajektórií mladých ľudí stoja aj globalizačné procesy.

Možnosti a stratégie mladých ovplyvňujú aj politiky Európskej únie smerom k mladým ľuďom. Zvyšovanie účasti mladých ľudí na krátkodobých i dlhodobějších pobytoch

² Favell, A. (2008): The New Face of East-West Migration in Europe. *Journal For Ethnic and Migration Studies.*, s. 701-716.

v zahraničí umožňujú aj podporné vzdelávacie programy Európskej únie ako napríklad Comenius, Erasmus, Jean Monnet alebo Leonardo da Vinci, ktoré umožňujú absolvovať študijný pobyt (1 – 2 semestre) na strednej či vysokej škole, alebo skúsiť niekoľko mesiacov pracovať v niektorej z členských krajín EÚ³.

Na národnej rovine patrí mobilita mládeže tiež ku prioritným oblastiam. Aktívna participácia na mobilitách je rozpoznávaná ako kľúčový komponent transferu vedomostí a zručností, z ktorej benefítujú ako jednotlivci tak aj spoločnosť v krajine pôvodu. V rámci akčných plánov štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v Slovenskej republike na roky 2008 – 2013 štát považuje mobilitu a migračnú skúsenosť mladých ľudí za prínos, ktorý pomáha pri získavaní interkultúrnej skúsenosti, pri poznávaní ľudských práv, potláčaní prejavov intolerancie, xenofóbie, rozvoji solidarity, a pod. a zároveň vytvára podmienky a podporu týchto princípov. Napríklad programy finančnej podpory Ministerstva školstva Slovenskej republiky, programy Európskej únie, programy Rady Európy, programy Európskeho fóra mládeže a podobne⁴.

Aby sme tieto stratégie ilustrovali na konkrétnych príkladoch, v nasledujúcej empirickej časti, ktorá vychádza z nášho výskumu, uvedieme konkrétne príbehy mladých ľudí s migráciou do zahraničia. Rozprávania sme rozdelili do istých tematických kapitol, ktoré postupne zobrazujú rozličné roviny ich príbehov. Kapitoly vychádzajú z empirických dát zozbieraných vo fokusových diskusiách a individuálnych rozhovorov.

³ Stachová, 2012. Strácame kvalifikovaných ľudí". Migrácia pracovných síl v rámci Európskej únie prináša so sebou aj negatíva, Bratislava: Centrum pre teritoriálne a medzinárodné štúdiá.

⁴ Kľúčové oblasti a akčné plány štátnej politiky vo vzťahu k deťom a mládeži v Slovenskej republike na roky 2008 – 2013, 2008, s. 6

2. MIGRAČNÉ STRATÉGIE MLADÝCH ĽUDÍ V SÚČASNOSTI

2.1. Prečo som sa vybral/a do zahraničia?

Skupinové diskusie s mladými ľuďmi ukázali najrôznejšie stratégie vycestovania do zahraničia za účelom dlhodobého i krátkodobého pobytu, ktoré boli podmienené ich súčasným statusom (pracujúci, študent), sociálnoekonomickým zázemím, regiónom, z ktorého pochádzali alebo individuálnym záujmom jednotlivca. Identifikovali sme pobyt v zahraničí počas strednej školy (za účelom štúdia), počas vysokej školy (za účelom štúdia alebo práce) a po ukončení vzdelania. Rozhodnutie vycestovať do zahraničia bolo prijímané zväčša individuálne samotnými mladými ľuďmi. Iba vo vybraných prípadoch bola idea vycestovať iniciovaná rodičmi (napríklad v prípade stredoškolských pobytov) alebo vyučujúcimi. Čo však bolo hnacím motorom mladých ľudí participujúcich na výskume vycestovať do zahraničia a žiť tam určité obdobie? Mladí ľudia sa rozhodli vycestovať do zahraničia z rôznych dôvodov, ktoré záviseli od ich súčasného statusu, či boli ešte študenti alebo už absolventi. Celkovo bola hlavným a najčastejšie zdôrazňovaným aspektom a hnacím motorom túžba spoznať niečo iné, inú krajinu, získať nové zručnosti a poznatky, privyrobiť si a zdokonaľiť sa v cudzom jazyku. Takmer vždy patrila k motiváciám určitá kombinácia dôvodov. Všeobecne však mali ľudia vo svojich motiváciách jasno – stratégia strávenia nejakého času v zahraničí bola hodnotená ako veľmi pozitívna skúsenosť.

Chcem spoznať niečo nové a naučiť sa jazyk

Jedným z najčastejších dôvodov vycestovania do zahraničia, ktorý uvádzali mladí ľudia, bola túžba a očakávanie naučiť sa a zažiť niečo nové v nových podmienkach a kontextoch. Ako hlavný dôvod zaznievalo zdokonalenie sa v cudzom jazyku a jeho aktívne používanie na pracovisku i vo voľnom čase. Mladí ľudia mysleli i perspektívne do budúcnosti, keďže aktívne používanie niektorého cudzieho jazyka je už v súčasnosti štandardom. Cudzí jazyk zároveň determinoval aj voľbu zahraničnej krajiny, do ktorej sa rozhodli odísť. Motivácia zdokonaľiť sa v cudzom jazyku rezonovala pri rôznych účeloch pobytu, nielen

v prípade vycestovania za účelom práce, ale aj v prípade vycestovania za účelom štúdia na zahraničnej univerzite či napríklad dobrovoľníckeho pobytu. Okrem pragmatických dôvodov v príbehoch rezonovali aj dôvody osobné – predovšetkým túžba osamostatniť sa od rodičov, či snaha získať finančnú samostatnosť.

Ekonomické dôvody

Spojiť pobyt v zahraničí s privyrobením si alebo zamestnaním sa v zahraničí patrili medzi najčastejšie zdôrazňované motivácie mladých ľudí. Ekonomické motivácie mali rôzne podoby – najčastejšie formu dočasných či krátkodobých brigád, napríklad letných, niekoľkomesačných stáží, ale aj zamestnania sa na dlhšie obdobie (počas prerušeného vysokoškolského štúdia), či dlhodobú stratégiu. Ekonomický rozmer migračného príbehu bol do značnej miery opäť podmienený súčasným statusom mladých ľudí (študenti, pracujúci, nezamestnaní, atď.). U študentov bol pobyt v zahraničí skôr doplnkovou stratégiou – možnosťou privyrobiť si na svoje výdavky na Slovensku a zmysluplné využitie času medzi ročníkmi.

U absolventov či ľudí s ukončeným vzdelaním bola migrácia vo viacerých prípadoch dlhodobejšou ekonomickou stratégiou. Predovšetkým v skupinových diskusiách na strednom a východnom Slovensku rezonovala táto skutočnosť veľmi intenzívne. Mladí ľudia nevidia možnosť uplatniť sa na lokálnom trhu práce, ktorý buď pracovné pozície neponúka, alebo ponúka miesto, ktoré je nedostatočne honorované, prípadne pod úroveň ich dosiahnutej kvalifikácie. Participanti výskumu zároveň považovali prácu v zahraničí za veľmi atraktívnu z dôvodu vyšších priemerných zárobkov ako na Slovensku.

Chcem skúsiť študovať v zahraničí

Zámer študovať na zahraničnej univerzite alebo strednej škole bol častým motívom študujúcich mladých ľudí. Medzi študentmi sú mobility veľmi populárne aj vďaka širokým podporným mechanizmom a štipendiám, ktoré môžu študenti získať z národných či medzinárodných zdrojov.

Občianska participácia a dobrovoľníctvo

Medzi dôvody k mobilite patril aj záujem odísť za účelom poznávacích stáží, mládežníckych výmen či dobrovoľníctva. Tento spôsob vycestovania umožňoval mladým ľuďom spoznávanie cudzej krajiny, učenie sa novým zručnostiam a zároveň aj aktívne používanie cudzieho jazyka.

2.2. Kam sa mám vybrať?

Odpoveď na túto otázku bola determinovaná rôznymi faktormi. Po prijatí rozhodnutia vycestovať sa stratégie medzi jednotlivcami líšili. Jednou zo stratégií bolo cieleňé vyhľadávanie možností vycestovania z dôvodu práce alebo štúdia (napr. oslovanie pracovných agentúr, hľadanie priamych možností či vycestovania naslepo). Ďalšou z často objavujúcich sa stratégií bolo vycestovanie v línii sociálnych sietí jednotlivca, v zmysle, že cestujem tam, kde niekoho poznám a pomôže mi zorientovať sa, či kde už mám jasné možnosti zamestnania. V neposlednom rade bol častým i prvok náhodných okolností – ponuka štúdia alebo práce iba v konkrétnej krajine.

Jedným z výsledkov výskumu je i skutočnosť, že mladí ľudia v súčasnosti vyvíjajú migračné stratégie v pozoruhodnej šírke. Napriek tomu, že najväčšia časť pobytov medzi respondentmi a respondentkami výskumu smerovala do členských krajín EÚ, výnimkou neboli ani ostatné krajiny Európy, či Severná či Južná Amerika, Afrika a Ázia. Aj napriek primárnemu dôrazu na pracovné či študijné pobyty boli mladí ľudia motivovaní aj inými účelmi: dobrovoľnícke pobyty či dlhodobé cestovanie s nízkym rozpočtom, trvajúce viac ako mesiac, s cieľom spoznať krajinu, lokálnych obyvateľov a celkovo kultúru a život v daných krajinách. Pri ekonomických stratégiách vycestovania zohrávala úlohu i skutočnosť potenciálnej možnosti nájsť si zamestnanie, príležitosť na využitie svojich zručností, prípadne aj účel pobytu – tí, ktorí sa chcú zdokonaľiť v jazyku vyhľadávali možnosti vycestovať do krajiny, kde je daný konkrétny jazyk materinským.

Výskum identifikoval aj veľmi *cielený výber krajiny*, kedy migračné stratégie nasledovali osobné preferencie a predstavy, v ktorej krajine by chceli žiť a spoznávať ju. Od týchto skutočností sa následne odvíjali aj snahy mladých ľudí nájsť potenciálne možnosti v konkrétnej krajine. Nie všetci však boli úspešní, v tom prípade smer migrácie bol nasmerovaný do krajiny, v ktorej bol pobyt možný.

Sociálne siete zohrávali dôležitú úlohu v migračných stratégiách mladých ľudí⁵. V súvislosti s migráciou však zohrávajú naozaj kľúčovú úlohu, pretože ovplyvňujú nielen rozhodnutie odísť (cez sociálne siete prebieha výmena informácií o možnostiach v danej krajine), ale aj proces vycestovania ako aj včlenenia sa do prijímajúcej spoločnosti (sprostredkujú výmenu informácií o zamestnaní, živote v novej krajine ako takej, či fungujú aj ako asistencia). Výsledky výskumu naznačujú aj na určitý *pragmatizmus v rozhodovaní* mladých ľudí vycestovať. Okrem spomínaných faktorov pri výbere zavážili aj faktory ako geografická blízkosť a výška nákladov spojených so zabezpečením pobytu v zahraničí. Výpovede respondentov poukázali aj na skutočnosť, že v neposlednom rade patrí k faktorom, ktoré determinovali výber krajiny, aj *náhoda* a určitý súbeh okolností.

2.3. AKO SOM SA TAM DOSTAL?

Z hľadiska migračných stratégií mladých ľudí výskum sledoval aj spôsoby vyhľadávania možnosti vycestovať a kanály vycestovania. Výskum ukázal, že mladí ľudia využívajú široké možnosti pre získanie informácií o vycestovaní či kanály pre sprostredkovanie pobytu. Celkovo typologicky mladí ľudia iniciovali vycestovanie buď sami na vlastnú päsť, alebo využívali rôzne podporné mechanizmy pre sprostredkovanie práce alebo pobytu. Stratégie mladých ľudí sa líšili v závislosti od účelu pobytu a od statusu v čase záujmu vycestovať

⁵ Pod sociálnymi sieťami sa zväčša rozumejú prepojenia medzi ľuďmi na základe príbuzenstva, priateľstva, rovesníckych kolektívov, ako aj širšej spoločenskej participácie ako napríklad pracovné a záujmové väzby. Podľa niektorých autorov patria k sociálnym sieťam aj sprostredkovatelia či pracovné agentúry. (Boyd, M. (1989): Family and Personal Networks in International Migration: Recent Developments and New Agendas. *International Migration Review*, roč. 23, číslo 3, s. 639.)

(študent, nezamestnaný). Najrozšírenejšími stratégiami mladých bolo vycestovanie „na vlastnú päsť“, s využitím sprostredkovateľských služieb (pracovných agentúr) a prostredníctvom podporných mechanizmov pre mládežnícke mobility.

2.4. Čo som získal?

V rámci výskumu sme identifikovali značnú variabilitu dôsledkov či vplyvov pobytu v zahraničí na mladých ľudí. Percepčia skúsenosti či prínosov značne variovala. Záviseli predovšetkým od toho, aký bol účel pobytu. Inú optiku mali mladí ľudia, ktorí vycestovali za účelom zlepšenia svojich jazykových zručností počas letných prázdnin na vysokej škole a inak skúsenosť vnímali mladí ľudia, ktorí boli predovšetkým ekonomickými migrantmi hľadajúcimi uplatnenie, ktoré im trh práce na Slovensku neumožňoval. Respondenti a respondentky identifikovali širokú škálu pozitív a prínosov, ktoré im umožnil pobyt v zahraničí.

Nová jazyková kompetencia

Celkovo mladí ľudia zapojení do výskumu vnímali pobyt v zahraničí, študijne, pracovne či inak motivovaný, ako prínos do ich individuálneho života. Zdokonalenie sa – či získanie znalosti cudzieho jazyka, patrila k najčastejšie formulovaným prínosom zahraničného pobytu. A to predovšetkým pre tých, ktorí plánujú ostať na Slovensku a jazykové zručnosti považujú za dôležitý predpoklad pre uplatnenie sa na trhu práce.

SEBAVEDOMIE A ODVAHA

Pobyt v zahraničí, život v novej krajine a novom kultúrnom prostredí, stavia mladých ľudí pred nové výzvy. Práve potreba čeliť novým situáciám a ich zvládnutie, dodáva mladým ľuďom pocit sebavedomia a istoty. Získanie sebavedomia a odvahy patrilo k ďalším opakovane formulovaným prínosom migračných skúseností mladých ľudí. Získanie nových zručností, zvládnutie jazyka, množstvo nových poznatkov, ktoré pobytom získali im dodalo

odvahu pre ďalšie dráhy a životné stratégie a odvahu naplňať aktívne svoju predstavu budúceho života.

ZMENA OPTIKY A ROZŠÍRENIE OBZORU

Mladí ľudia participujúci na výskume zhodne formulovali skutočnosť, že pobyt v zahraničí rozširuje celkové obzory a rámec vnímania. Pociťovali to ako jeden z kľúčových prínosov pobytu v zahraničí a zároveň kľúčovú zručnosť pre ich budúce životné stratégie. Pobyt v zahraničí im pomohol získať nielen nadhľad a nový pohľad na život a na životné podmienky v domácej krajine, ale aj celkovo si ujasniť vlastný pohľad na svet, hodnoty či životné východiská ako postoje či názory.

TOLERANCIA A INTERKULTÚRNA CITLIVOSŤ

Rozvíjanie tolerancie a rešpektu zaznieva ako dôležitý bod pri politikách orientovaných na mládež na národnej, ale aj na medzinárodnej úrovni. Výskum poukazuje na to, že migračné stratégie mladých ľudí a pobyty v zahraničí majú významný vplyv na vnímanie kultúrnej diverzity u mladých ľudí, prispievajú k ich vnímaniu inakosti ako vo svete, tak aj spätne v krajine pôvodu. Respondenti a respondentky výskumu jasne vnímali interkultúrne zručnosti ako pozitívum. Bezprostredná skúsenosť so zahraničnou krajinou a inými kultúrami má potenciál prispievať k scitlivovaniu mladých ľudí na rôznorodosť, odstraňovať negatívne predsudky a stereotypy. Nemusí to však byť pravidlom. Aj napriek zvýšenej citlivosti na kultúrnu diverzitu, interpretácia bezprostrednej skúsenosti s inými kultúrami a národnosťami nemusí viesť k zvýšenej tolerancii a rešpektu k inakosti či cudzincom.

Kontakty na ľudí v zahraničí

Mladí ľudia považovali za prínos pobytu v zahraničí aj rozšírenie sociálnej siete priateľov a známych, či získanie nových kontaktov na ľudí v zahraničí. Participanti oceňovali túto skutočnosť po osobnej ako aj pracovnej stránke.

PREHODNOTENIE DOTERAJŠÍCH ŽIVOTNÝCH STRATÉGIÍ A CIEĽOV

Respondenti a respondentky vnímali aj ďalšie osobnostné prínosy ich života v inej krajine. Podľa ich skúsenosti absencia známeho prostredia a nové životné okolnosti viedli k prehodnoteniu dovtedajších názorov a k prehodnoteniu životných stratégií a predstáv do budúcnosti.

2.5. ČO UŽ TERAZ VIDÍM INAK?

Pobyt v zahraničí mení optiku tých, ktorí vycestujú. V dôsledku nových životných skúseností prehodnocovali mladí ľudia zapojení do výskumu svoje názory a postoje. Zaujímali sme sa predovšetkým o to, či po návrate na Slovensko vnímali niektoré skutočnosti inak ako pred odchodom. Skúsenosť so zahraničím im umožnila vidieť Slovensko „novými očami“, umožnila im oceniť skutočnosti, ktorých si predtým neboli vedomí, či naopak vidieť kritickými očami rôzne nedostatky. Vo výpovediach rezonovali pozitíva, kritika či jednoducho zvažovanie a porovnávanie podôb tej istej okolnosti v oboch krajinách. Mladí ľudia formulovali širokú škálu odporúčaní na rôznych rovinách – na rovine jednotlivca a jeho zodpovednosti za svoj život, na rovine spoločnosti (medzil'udské vzťahy, sociálne kontrakty a hodnoty), ako aj na rovine politickej a ekonomickej. Pozitíva/negatíva života na Slovensku boli subjektívne a miestami aj protichodné. Kladne vnímali mladí ľudia napríklad kultúru života a práce, medzil'udské vzťahy, občianske povedomie či kvalitu zdravotnej starostlivosti. V kontexte skúsenosti s hodnotami a normami inej krajiny bola vo výpovediach mladých ľudí prítomná aj konfrontácia s vlastným hodnotovým nastavením. Čo je správne a nesprávne? Ako by sa mal správať človek s konkrétnou identitou a statusom? Kritickými očami videli mladí ľudia najčastejšie spoločenské normy a hodnoty na Slovensku. Chýbala im určitá uvoľnenosť a nadhľad nad životom, záujem si život aj „užívať“. V porovnaní s inými krajinami reflektovali mladí ľudia napríklad rozšírený životný pesimizmus na Slovensku a vysokú hladinu stresu, ktorá im prekážala. Objavil sa aj názor, že mnoho problémov v životnej a sociálnej situácii väčšinového obyvateľstva vyplýva z pasivity – neochoty migrovať a neochoty vyhľadávať aktívne možnosti. Opätovne vo všetkých fokusových

skupinách zaznievala aj otázka ekológie. Respondenti a respondentky považovali za veľmi prínosné vidieť, že s krajinou sa dá hospodáriť a pracovať aj inak.

Zmenená optika na „domov“ však nemala len podobu kritiky. Pre viacerých respondentov a respondentky sa po dlhšom pobyte zmenil koncept „domova“. Mladí ľudia formulovali skutočnosť, že si po pobyte v zahraničí začali jednoducho vážiť Slovensko. Vážiť si krajinu odkiaľ pochádzajú, kde žije ich rodina, kde sa cítia doma aj s nedokonalosťami, resp. nevýhodami aj výhodami.

2. 6. POBYT V ZAHRANIČÍ – ŽIVOT A PRÁCA V INOM PROSTREDÍ

AKO SOM SA V CUDZINE CÍTI/A?

V rámci výskumu sme kládli dôraz aj na to, ako sa daný respondent/respondentka v cudzej krajine cítil/a, nakoľko sa cítil/a byť súčasťou užšej či širšej skupiny, nakoľko sa integrovali do rovesníckych, lokálnych či pracovných kolektívov, aké mali kontakty s majoritným obyvateľstvom. Rozsah a hĺbku interakcií a skúseností determinoval predovšetkým účel a dĺžka pobytu, pričom skúsenosť bola individuálna a značne variabilná. Skúsenosť mladých ľudí poukazuje na skutočnosť, že vnímanie otvorenosti prijímajúcej krajiny je determinované sociálnym statusom migranta, ktorý v krajine má, ako aj dĺžkou pobytu, ktorý v zahraničí strávi. Respondenti a respondentky poukazovali aj na skutočnosť, že vo vnímaní cudzincov zohráva rolu aj história migrácie do danej krajiny (podiel migrantov v spoločnosti ako taký) a vysielajúci región, z ktorého migranti prichádzajú. Špecificky citlivo vnímali mladí ľudia ich pozíciu v rámci pracoviska. Pocit včlenenia sa do kolektívu kolegov či spolupracovníkov bol predovšetkým rozdielny medzi tými, ktorí sa v zahraničí zdržovali za účelom štúdia a tými, ktorí pracovali. Navyše, určitý rozdiel bol evidentný medzi sezónnymi pracovníkmi a tými, ktorí mali záujem o štandardné zamestnania na dobu neurčitú. Respondenti a respondentky opakovane deklarovali skúsenosť so stereotypizáciou Slovákov v zahraničí („východná Európa“), prípadne s negatívnym vnímaním cudzincov, ktorí v čase ekonomickej

recesie berú domácim prácu. Mladí ľudia pociťovali aj prítomnosť „skleneného stropu“ v zahraničí. Cítili sa akceptovaní na pracovných pozíciách, ktoré by autochtónne obyvateľstvo nevykonávalo alebo v sektoroch, ktoré sú už v súčasnosti akceptované ako migrantské (napríklad cestovný ruch).

Respondenti a respondentky zažívali aj pozitívne skúsenosti, profesionálny prístup – či už na úrovni ich vlastného „mikrosveta“ alebo na pracovisku, bez predsudkami, akceptujúci rozdielnosti a konkrétne kvality jednotlivca nezávisle od toho odkiaľ človek pochádza. Každá interakcie je založená na individuálnom človeku, na základe ktorej sa nedá zovšeobecniť prístup celej krajiny k cudzincom.

2.7. MULTIKULTÚRNE PRACOVISKO

Multikultúrne pracovisko je pracovisko, kde spolupracujú pracovné tímy zložené z pracovníkov rôznej národnosti či etnicity. Je to zároveň pôda, kde dochádza k stretu hodnôt, názorov, preferencií či skúseností. Rebríčky hodnôt a skúseností ľudí sú odlišné, pričom zásadným činiteľom vplyvujúcim na problémy na pracovisku v multikultúrnych tímoch je jazyk, ktorý často krát nie je rodným jazyk žiadneho člena tímu⁶. Väčšina respondentiek a respondentov mala bezprostrednú skúsenosť s multikultúrnymi pracovnými kolektívami, pričom nie všetci prišli do priameho kontaktu s kolegami z majoritnej spoločnosti. Vo viacerých prípadoch pracovali v kolektíve zloženom výlučne z migrantov a vnímanie multikultúrneho kolektívu bolo vo všeobecnosti pozitívne. Respondenti a respondentky sami do určitej miery stereotypizovali „charakteristické“ vlastnosti jednotlivých národností, napríklad nemeckú „pedantnosť“, španielsku „lenivosť“ a podobne. Zároveň formulovali väčšiu dôveru k „známym“ kultúram.

⁶ Adamek, M. (2008): *Multikultúrne pracovné prostredie*. Online na: <http://www.efocus.sk/images/uploads/adamek.pdf> [Cit. 17 November 2012].

V súvislosti s pozitívami multikultúrneho pracoviska respondenti a respondentky zdôrazňovali potrebu riešiť konflikty, citlivosť a vnímavosť na potreby ostatných v tíme a záujem o spoluprácu. Skúsenosť s prácou v multikultúrnom kolektíve má, podľa časti mladých ľudí, veľký potenciál naučiť človeka tolerancii a ústretovosti a záujmu otvorene riešiť konfliktné situácie na pracovisku, ktoré sú každodennom a bežnou súčasťou.

Jednou z najčastejšie formulovaných nevýhod multikultúrneho pracoviska je rozdielny materinský jazyk pracovníkov a rozdielna úroveň komunikačného jazyka. Práve komunikačné problémy a komplikácie pri riešení pracovných úloh vyplývajúce z nedostatočnej znalosti komunikačného jazyka majú potenciál eskalovať problémy.

Participantí výskumu upozorňovali na dôležitosť širšieho filozofického a ideologického pozadia pracoviska, nakoľko je zamestnávateľ otvorený manažmentu diverzity a vytvára k tomu podmienky. Viacero respondentov a respondentiek formulovalo pozitívne skúsenosti s pracoviskami, kde boli vytvorené mechanizmy integrácie pre ľudí s rôznymi identitami, napríklad tím stmelujúce aktivity.

3. MULTI-KULTI: VIAC ĽUDÍ, VIAC CHUTÍ

V rámci fokusových skupín nás zaujímalo, ako sa mladí ľudia stavajú ku kultúrnej rozmanitosti. Nepýtali sme sa ich na postoj k jednotlivým menšinám, resp. migrantským skupinám, ale každého z nich sme nechali, nech sám/sama vyjadří, čo pod kultúrnou rozmanitosťou rozumie. Fokusové skupiny sa ukázali výbornou metódou pri tomto druhu výskumu, keďže jednotlivci spolu diskutovali, pridávali jednotlivým výpovediam nové aspekty, navzájom sa dopĺňali, prípadne si protirečili.

Multikulturalizmus naši respondenti chápali rôzne, zväčša si ho spájali s vlastnou skúsenosťou so životom v zahraničí v rôznych krajinách, najmä v rámci západnej Európy, ale i mimo nej, ktoré boli charakteristické kultúrnou a etnickou rozmanitosťou obyvateľov a

vysokým percentom migrantov v spoločnosti. Bola to skúsenosť so životom v prostredí, v ktorom boli súčasťou každodennosti ľudia pochádzajúci z rôznych krajín a táto rôznorodosť sa odrážala i vo verejnom priestore v podobe obchodov s rôznymi „exotickými“ potravinami, reštauráciami z celého sveta, nápismi v rôznych jazykoch, používaním rôznych rečí atď. K znakom multikulturalizmu podľa mladých ľudí patrí predovšetkým veľká kultúrna diverzita – ľudia rôzneho pôvodu, národností a kultúr žijúci spolu v určitom konkrétnom priestore, prejavujúci si navzájom rešpekt a toleranciu⁷.

U mnohých však počas rozhovoru prišlo i ku kritickej reflexii multikultúrnej spoločnosti, identifikovaniu istých medzí, hraníc rešpektovania, k potrebe určiť pravidlá vzájomného spolužitia a spoločných kompromisov. Viacerí si neboli istí, či multikultúrna spoločnosť môže fungovať a iní zase nepovažovali za „ukážkovo“ multikultúrnu žiadnu krajinu.

3.1.1. MULTIKULTURALIZMUS A SLOVENSKO

V publikácii *Postoje verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v SR* Michal Vašečka konštatuje, že je Slovensko etnicky najheterogénnejšou krajinou strednej Európy, avšak túto jeho multikulturalitu väčšina obyvateľstva chápe ako príťaž a problém⁸, alebo ju vôbec nereflektuje. I našim respondentom a respondentkám sme položili otázku, či vnímajú Slovensko ako multikultúrnu krajinu. Aj napriek tomu, že prostredie Slovenska je kultúrne rozmanité, väčšina z nich odpovedala záporne. Svoju odpoveď vysvetľovali tým, že na Slovensku nežijú takmer žiadni migranti, rozmanitosť tak spájali skoro výlučne s imigráciou a novoprichádzajúcimi cudzincami, nie etnickými autochtónnymi menšinami, ktoré žijú na území Slovenska. Mladí ľudia istým spôsobom reflektovali tento obraz, keď sa väčšina z nich zhodla na tom, že Slovensko nevie zaujať postoj ani k autochtónnym

⁷ Toto uvažovanie zaznelo vo všetkých FG, ale nie všetci respondenti v tomto kontexte uvažovali.

⁸ 34. Vašečka, M. (2009): *verejnosti k cudzincom a zahraničnej migrácii v Slovenskej republike*. Bratislava, IOM Medzinárodná organizácia pre migráciu.

menšinám, ktoré sú súčasťou slovenskej spoločnosti, a napríklad vysporiadať si vzťah k dvom najväčším menšinám Maďarom a Rómom. I preto sa obávajú postoja jeho obyvateľstva k novoprichádzajúcim migrantom. Táto kritická reflexia sa objavovala najmä u mladých ľudí s vysokoškolským vzdelaním. Celkovo sa však ukázalo sa, že mladí ľudia nevnímajú otázku kultúrnej diverzity na Slovensku ako páľčivú, ale skôr ako marginálnu tému. Tento kontext bol prítomný vo všetkých fokusových skupinách a teda nelíšil sa z hľadiska regiónu, pohlavia či vzdelania.

V niektorých vyjadreniach sa jasne odzrkadlil verejný diskurz a uvažovanie o menšinách na Slovensku, ako tých, čo prišli k „nám“, žijú na „našom“ území, v „našej“ krajine a nie ako o právoplatných obyvateľoch a občanoch Slovenskej republiky. Súčasne toto uvažovanie odrážalo vnímanie menšín cez prizmu homogénnych skupín, ktoré sú nositeľmi istých kultúr a môžu ohrozovať suverenitu krajiny a jej obyvateľov.

Mladí ľudia si nevedeli predstaviť, z akého dôvodu by na Slovensko migranti prichádzali, čo by ich k príchodu na Slovensko motivovalo, alebo priťahovalo. Túto otázku chápali najmä cez ekonomické hľadisko, keďže Slovensko vnímali ako stále sa iba rozvíjajúcu krajinu s vysokou mierou nezamestnanosti, mnohými ekonomickými a sociálnymi problémami a bariérami na pracovnom trhu. Aj z toho vyplýva, že si migráciu spájali predovšetkým s ekonomickou motiváciou. Pochybovali o príťažlivosti Slovenska a skôr ho vnímali v kontexte krajiny prechodu na bohatší Západ.

Počas rozhovoru sme účastníkom a účastníčkam výskumu spomenuli, že i napriek kríze počet migrantov žijúcich a prichádzajúcich na Slovensko postupne i keď veľmi pomaly rastie. Respondenti i respondentky boli prekvapení a viacerí z nich potvrdili, že kultúrnu rozmanitosť vo verejnom priestore pozorujú iba v najväčších slovenských mestách - v Bratislave, prípadne v Košiciach a zvyšok Slovenska považujú skôr za monokultúrny. To opäť čiastočne potvrdilo percepciu multikulturality v spojení skôr s novými migrantmi, ako s tradičnými menšinami. V rámci fokusových skupín sa objavili však i opačné názory a

percepcia Slovenska ako multikultúrnej krajiny a to vzhľadom na vysoký pomer etnických menšín v tomto prostredí.

Podľa iných je Slovensko multikultúrne, avšak väčšina spoločnosti si to neuvedomuje, popiera, zabúda na to, respektíve neprpisuje menšinám žiadne práva a priestor v spoločnej krajine. Vyplýva to zo strachu z neznámeho a „iného“.

3.2. MY A TÍ DRUHÍ: JE TO OTÁZKA PRISPÔSOBENIA SA?

Osobná skúsenosť s diverzitou v zahraničí môže mať pozitívne dôsledky na rešpekt rôznorodosti i doma na Slovensku. Počas fokusových skupín bola jedna z kľúčových otázok i otázka o postoji mladých ľudí k migrantom a migrácii a menšinám na Slovensku.

Predpokladali sme, že skúsenosť so životom v zahraničí vytvorí nový pohľad a rámec na percepciu diverzity, a to či už pozitívny alebo negatívny. Vo výpovediach sa ukázali rozdiely, avšak celkovo bola prítomná skôr pozitívna percepcia kultúrnej a sociálnej diverzity. Prípadne veľmi opatrné a neisté výpovede. Okrem ich percepcie etnických menšín na Slovensku nás zaujímalo, ako mladí ľudia vnímajú cudzincov prichádzajúcich na Slovensko. Vo všeobecnosti prevládal konsenzus, že prítomnosť cudzincov, respektíve ľudí pochádzajúcich z rôznych krajín a kultúr, je pre Slovensko prínosná, majoritnú spoločnosť scitlivuje a otvára jej nové obzory.

Na druhej strane však zazneli i obavy odrážajúce verejný diskurz o multikulturalizme a príchode migrantov do Európy. Mladí ľudia so skúsenosťou z rozličných krajín Európy zachytili diskusiu o možných problémoch spojených s imigráciou, kultúrnou rôznosťou a nárastom pomeru cudzincov v krajine. I keď sa predtým o príchode cudzincov na Slovensko vyjadrili kladne, súčasne doplnili, že prínos prítomnosti cudzincov na Slovensku môže byť limitovaný ich nízkym počtom a tým že prídu na Slovensko iba dočasne. Pri rozdiskutovaní otázky sa tak ich prvotné názory začali vzdáľovať od vyslovene pozitívneho vzťahu a miestami odporovali tvrdeniu o prínose cudzincov pre krajinu. Následne názory mladých

Ľudí smerovali od prínosu cudzincov až po hrozbu, prípadne videli migrantov ako nevďačných a neprispôsobivých.

Názory na vzrastajúcu kultúrnu diverzitu a prítomnosť cudzincov sa medzi jednotlivými fokusovými skupinami a individuálnymi respondentmi a respondentkami líšili, navyše, nie všetci mladí ľudia mali osobný názor na túto otázku, vyjasnený postoj k tejto téme. Ich pohľady často záviseli od ich kultúrneho kapitálu, ale i osobnej skúsenosti, a toho s kým sa počas svojho pobytu v zahraničí stretli, v akej časti krajiny, resp. mesta žili, za akým účelom vycestovali. To všetko formovalo ich postoje a reflexie toho, čo okolo seba videli. Práve tieto rôznosti v príbehoch jednotlivcov sa ukazovali pri skupinovej diskusii, kedy dvaja respondenti reflektovali rovnaké miesto alebo situáciu rozlične. Medzi výhody vnímané mladými ľuďmi patrilo prínos nového know-how, zaplnenie deficitných odvetví a rozvoj ekonomiky. Inou polohou vnímania cudzincov bola zodpovednosť Slovenska z hľadiska ľudských práv či filozoficky: viacerí Slováci v minulosti riešili svoju problematickú situáciu migráciou, preto by malo i Slovensko „na oplátku“ umožniť iným ľuďom, aby sa tu zamestnali, získali vzdelanie a pod. Často zaznievalo i vyjadrenie, že nezáleží na tom, odkiaľ človek pochádza, ale to, aký je.

Narastajúca kultúrna rozmanitosť a imigrácia vplývajú na zmenu štruktúry spoločnosti. Práve v tomto bode vyvstáva otázka spoločného spoluzitia a súdržnosti spoločnosti a teda otázka vzájomnej integrácie. Aj mladí ľudia počas spoločnej diskusie zdôrazňovali predpoklad a očakávanie integrácie, resp. jazykom respondentov a respondentiek „prispôsobenia sa“ pre dobré súžitie cudzincov, menšín a domáceho obyvateľstva.

V negatívnej polohe sa vo vyjadreniach respondentov objavovala obava z uzatvorených, neprispôsobivých či radikalizujúcich sa skupín migrantov, prípadne obsadzovanie pracovných miest. I v týchto vyjadreniach bolo možné odhaliť opakujúce sa tvrdenia, ktorých zdrojom boli približne médiá. Tento predpoklad potvrdil i výskum CVEK-u⁹, ktorý medzi mladými

⁹ „Postoje žiakov základných škôl ku kultúrne odlišným skupinám“ vykonaný v roku 2008.

Ľuďmi v posledných ročníkoch na základnej škole identifikoval silný vplyv médií v procese socializácie, pričom tie zohrávali skôr negatívnu úlohu (Gallová-Kriglerová, Kadlečíková, 2009). Všeobecne známy vplyv médií na formovanie verejnej mienky má tak svoj odraz i v percepcii kultúrnej diverzity očami mladých ľudí. Názor na cudzincov formuje spôsob podávania informácií cez médiá, ktoré potom môžu byť považované za platné vzorce správania sa.

4. EURÓPA MLADÝCH – VNÍMANIE EURÓPANSTVA OČAMI MLADÝCH ĽUDÍ

Európska únia prechádza od ekonomickej komunity k snahe sformovať a integrovať jednotlivé národné štáty to širšieho celku, spoločnej únie. Avšak je len veľmi ťažké prekonať etnolingvistické a politické rozdelenie, chápané ako prirodzený stav. Čo spája krajiny Európy? Sú to spoločné hodnoty, spoločná história, náboženstvo, filozofia? Túto otázku sme položili i mladým ľuďom v rámci fokusových diskusií a individuálnych rozhovorov. Ako sme už v teoretickej časti textu načrtli, o identite uvažujeme ako o procese „identifikácie sa“, ktorý sa mení pod vplyvom rôznych udalostí, skúseností a interakcií. Etnicita, rasa a národnosť sú spôsobom vnímania, interpretovania reprezentácie sociálneho sveta. Nie sú vecami ako takými vo svete, ale perspektívou na svet¹⁰. Aj z tohto hľadiska bolo práve zaujímavé položiť otázku o vzťahu našich respondentov a respondentiek k Európe, Slovensku, a cez ich jednotlivé príbehy pozorovať, ako na tieto rozličné identity vplývala osobná skúsenosť s mobilitou do zahraničia¹¹.

¹⁰ Brubaker, R. (2004): *Ethnicity without Groups*. Harvard University Press, s. 17.

¹¹ Širší rámec výskumného problému „čo to znamená byť Európanom“ pre mladých ľudí predstavil medzinárodný výskumný projekt „Mládež a Európska identita“ zameraný na výskum vzájomných vzťahov medzi jednotlivými úrovňami identity 18 – 24 ročných mladých ľudí v rôznych regiónoch Európy. Pozri viac na: http://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze/spravy/davm003/kvalitativna_metodologia_projektu.pdf

Mladí ľudia sa najčastejšie identifikovali so štátom, respektíve národom ako Slovák a Slovenka. Národná identita bola teda ich základnou úrovňou identity¹². Ďalšia často zmieňovaná identifikácia bolo v spojení s lokalitou, z ktorej pochádzajú respondenti a respondentky (som „Východniar“, „Stredoslovák“, „Košičan“), prípadne z väčšieho regiónu strednej Európy.

4.1. CÍTIM SA AKO EURÓPAN/EURÓPANKA?

Predpokladali sme, že práve rovina mobility mladých ľudí im prinesie osobnú skúsenosť a kontakt s Európou. Iným zaujímavým momentom skupinových diskusií bolo, ak mladí ľudia vycestovali mimo kontinent Európy, čo im umožnilo porovnávať, hľadať súvislosti, vymedzovať sa voči „iným“, „inému“ a hľadať to spoločné, keďže sú sociálne identity často definované na základe odlišnosti od relevantných vonkajších skupín, resp. tzv. „iných“¹³. Ako aj z iných výskumov vyplynulo¹⁴, pre mladých ľudí je veľmi ťažké zdefinovať, čo to znamená „byť Európanom“, opísať či je niečo, čo spája európske krajiny, či existujú spoločné európske hodnoty, spoločná európska mentalita kultúra. Pocity „európanstva“ či „euroobčianstva“ boli mladým ľuďom zväčša cudzie. Na druhej strane v porovnaní s výskumom „Mládež a európska identita“¹⁵ sme medzi respondentmi a respondentkami nepozorovali absolútnu absenciu osobnej identifikácie sa s Európou. Predpokladáme, že to tak bolo najmä vzhľadom na ich osobnú skúsenosť s mobilitou.

Pocit Európanstva mladí ľudia spomínali zväčša v prípade, kedy boli konfrontovaní s väčšími útvarmi – v prípade pobytu na inom kontinente, napríklad v Južnej Amerike alebo v Ázii.

¹² K podobnému výsledku sa dopracovali vo výskume i Gabriel Bianchy a Barbora Lášticová (Pozri: http://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze/spravy/davm003/kvalitativna_metodologia_projektu.pdf).

¹³ Condor, 2004, s. 1; Online na: <http://www.sociology.ed.ac.uk/youth/docs/Slovak%20Brussels/England.pdf>

¹⁴ „Mládež a európska identita“. Pozri na:

http://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze/spravy/davm003/kvalitativna_metodologia_projektu.pdf

¹⁵ Pozri:

http://www.iuventa.sk/files/documents/7_vyskummladeze/spravy/davm003/kvalitativna_metodologia_projektu.pdf

Práve porovnávanie Slovenska a iných krajín Európy, teda Slovákov a iných kategórií a hľadanie toho spoločného, vytváralo kontext pre nachádzanie rovnakých črt a hodnôt.

4.2. TO SPOLOČNÉ – EURÓPSKE

Hľadanie spoločných hodnôt, ktoré by spájali všetky krajiny Európy nebolo pre mladých ľudí ľahké. Zmieňovali najmä rímske právo, kresťanské náboženstvo, filozofiu, demokraciu a spoločnú históriu, ale aj rozmanitosť a rôznosť, aj keď sa nezhodli na nejakom jasnom špecifickom obraze Európana a európskych hodnôt.

Respondenti a respondentky sa pri svojich cestách do zahraničia stretli s mnohými mladými ľuďmi z celého sveta, hľadali podobnosti ale i rozdiely. Jedným z okruhov, na ktoré sme sa ich v spojitosti s ich mobilitou pýtali bola i otázka kultúrnej blízkosti iných krajín, najčastejšie pritom zmieňovali susedné krajiny Slovenska – Ukrajinu, Poľsko a Česko.

4.3. SLOVENSKO AKO ČLEN EÚ

Vstup Slovenska do Európskej únie 1. mája 2004 možno chápať aj ako akési znovuspojenie Európy, kedy krajiny bývalého komunistického bloku boli začlenené do širšieho európskeho spoločenstva. Slovensko sa spolu s ďalšími krajinami strednej a východnej Európy stalo súčasťou otvorenej Európy. Respondenti a respondentky hodnotili zmeny, ktoré sa po vstupe udiali ako pozitívne i negatívne. Fokusové skupiny sme uskutočnili v prvej polovici roku 2012, v období, kedy sa diskutovalo o navýšení druhého eurovalu¹⁶. Práve táto diskusia vzbudzovala ako v politike tak aj u širšej verejnosti rozporuplné reakcie, preto je potrebné reflektovať prebiehajúcu diskusiu i pri analýze rozhovorov.

Mladí ľudia súčasne kriticky nazerali na niektoré nové pravidlá, normy a povinnosti, ktoré sa stali záväznými pre Slovensko vstupom do EÚ. Prípadne hodnotili európsky centralizmus, oklieštenosť suverenity Slovenska ako malej krajiny pri rozhodovaní Európskej únie

¹⁶ Pozri viac napr. tu: <http://www.europskaunia.sk/euroval-2>

a mocenskú dominanciu niektorých silných krajín EÚ. Zmieňovali i byrokratický proces pri podávaní rôznych grantov a projektov. Ich postoj však nebol pri tejto otázke jednotný a v snahe o hľadanie argumentov sa pohyboval od všeobecnej roviny až ku konkrétnym príkladom.

Respondenti a respondentky bilancovali aj nad rolou Slovenska pri rozhodovaní v rámci EÚ. Zdalo sa im, že sú predstavitelia Slovenska príliš neaktívni a až príliš pokorní pri presadzovaní záujmov tejto krajiny. Jedna z respondentiek vyjadrila potrebu lepšie nastavenej verejnej diskusie, do ktorej by mali byť zapojené širšie vrstvy obyvateľstva a nielen elity.

Podľa mladých ľudí vstup Slovenskej republiky do Európskej únie znamenal i vstup do širšieho a väčšieho spoločenstva a spojenie síl jednotlivých samostatných európskych krajín. Občania Slovenska súčasne získali i novú oporu v európskych inštitúciách, ktoré presahujú regionálne záujmy a vytvárajú novú platformu pre občanov EÚ, na ktorú sa môžu v prípade potreby obrátiť.

Druhou rovinou uvedomovania si svojho európanstva a členstva Slovenska v Európskej únii bolo spojené najmä s praktickým hľadiskom a cestovaním: otvorené hranice po zrušení vnútroeurópskych hraníc v rámci Schengenskej zóny, „elitný klub“ občianstva a pasu Európskej únie, ktorý jednotlivec pociťuje najmä pri vycestovaní ako mimo tak i v rámci EÚ – špeciálne oddelenie pri pasových kontrolách, na cudzineckej polícii, rozdielne podmienky pri vstupe na pracovný trh v rámci EÚ (nie je potrebné prejsť procesom žiadosti o víza), spoločná euro mena, kedy nie je v rámci krajín EÚ potrebné vymieňať si peniaze. Mladí ľudia zdôrazňovali a oceňovali najmä možnosť vycestovať, ktorá sa im vstupom Slovenska do Európskej únie otvorila cez rôzne európske dobrovoľnícke služby, programy a európske projekty a granty.

ZÁVER

Výskumný projekt *Mladí Európania a Európanky bez hraníc* sa koncentroval na migračné príbehy mladých ľudí, na ich postoje a názory a to, ako migračná skúsenosť ovplyvňuje identitu, seba percepciu, postoje k migrácii, kultúrnej diverzite a „iným“.

Migračné stratégie mladých ľudí majú svoje špecifiká v porovnaní s ostatnými skupinami obyvateľstva. Túto skupinu je možné označiť za najmobilnejšiu, je tomu tak najmä vďaka absencii záväzkov a veľkej chuti skúšať nové možnosti.

Účastníci a účastníčky výskumu, skupinových diskusií i individuálnych rozhovorov, formulovali najčastejšie ako dôvod vycestovať chuť spoznať a zažiť niečo nové v nových podmienkach a kontextoch a zdokonaľiť sa v cudzom jazyku. Veľkú dôležitosť mali pobyty zamerané na vzdelávanie v zahraničí a ekonomicky motivované vycestovania. Výskum poukazuje aj na dôležitú úlohu podporných mechanizmov mládežníckych mobilit určených mladým ľuďom či študentom, prostredníctvom ktorých sa môžu uchádzať o študijnú stáž na zahraničnej univerzite, študijnú mobilitu či pracovnú stáž.

Celkovo hodnotili participanti migračné skúsenosti pozitívne. Za najprínosnejšie považovali zlepšenie jazykových kompetencií, získanie nového rozhl'adu, získanie sebavedomia, prehodnotenie svojho doterajšieho života, vyjasnenie si osobných krátkodobých i dlhodobých cieľov, získanie samostatnosti a nového rozhl'adu a rozšírenie obzorov a v neposlednom rade aj získanie ekonomických prostriedkov.

Výskum poukazuje na to, že migračné stratégie mladých ľudí a pobyty v zahraničí majú vplyv na vnímanie kultúrnej diverzity. Respondenti a respondentky výskumu racionalizovane považovali pobyt v zahraničí za sctlivujúci vedúci k interkultúrnym zručnostiam.

Bezprostredná skúsenosť so zahraničnou krajinou a inými kultúrami má potenciál prispievať k citlivosti mladých ľudí na rôznorodosť, odstraňovať negatívne predsudky a stereotypy.

Avšak nemusí to byť pravidlom, interpretácia bezprostrednej skúsenosti s inými kultúrami a národnosťami nemusí viesť k zvýšenej tolerancii a rešpektu k inakosti či cudzincom.

U niektorých účastníkov výskumu pretrvávalo silné nepriateľské naladenie voči cudzincom prichádzajúcim na Slovensko za účelom hľadanie nových životných možností a práce aj napriek skutočnosti, že sami sa na určité obdobie uplatnili v zahraničí.

Hypotéza, že migračná skúsenosť mladých ľudí determinuje diferencované konštruovanie identít vo vzťahu k veľkým sociálnym celkom, sa potvrdila. Miera identifikácie bola determinovaná podobou migračnej skúsenosti a úrovňou integrácie v cieľovej krajine. Mladí ľudia sa najčastejšie identifikovali so štátom, respektíve národom ako Slovák a Slovenka. Národná identita bola teda ich základnou úrovňou identity. Ďalšia často zmieňovaná identifikácia bolo v spojení s lokalitou, z ktorej pochádzajú, prípadne z väčšieho regiónu strednej Európy. Pocit Európanstva mladí ľudia spomínali zväčša v prípade, kedy boli konfrontovaní s väčšími útvarmi – v prípade pobytu na inom kontinente, napríklad v Južnej Amerike alebo v Ázii. Práve porovnávanie Slovenska a iných krajín Európy, teda Slovákov a iných kategórií a hľadanie toho spoločného, vytváralo kontext pre nachádzanie rovnakých číť a hodnôt. Pre mladých ľudí bolo veľmi ťažké zdefinovať, čo to znamená „byť Európanom“, opísať či je niečo, čo spája európske krajiny, či existujú spoločné európske hodnoty, spoločná európska mentalita kultúra. Napriek tomu, že pocity „európanstva“ či „euroobčianstva“ boli mladým ľuďom zväčša cudzie, nepozorovali sme u nich absolútnu absenciu osobnej identifikácie sa s Európou. Predpokladáme, že to tak bolo najmä vzhľadom na ich osobnú skúsenosť s mobilitou.